

Sant Domènec.

Arqueologia al cor de la ciutat de Manresa

Josep Maria Vila i Eduard Sánchez

L'espai generat per la plaça Sant Domènec de Manresa és un dels espais més centrals de la ciutat de Manresa, més des de la seva rehabilitació l'any 1998. No sols té un interès arquitectònic o urbanístic, si no que és també un espai que guarda testimonis del passat dels manresans. Prèviament a aquesta reforma l'Ajuntament de Manresa decidí encarregar una intervenció arqueològica per comprovar l'interès arqueològic i patrimonial del seu subsòl, que deixà al descobert les restes de l'església de Sant Pere Màrtir, enderrocada els anys de la Guerra Civil, i part de la muralla que hauria envoltat la ciutat entre els segles XIV i XIX. Aquest article recull un resum dels resultats de les dues actuacions a Sant Domènec.

La plaça de Sant Domènec durant l'acabament de la reforma de 1997, amb l'edifici del teatre Conservatori, que conserva les restes de l'antic Convent dels Predicadors. (Foto: David Olivares).

Anteriorment a 1998 ja s'havien fet propostes i presentat projectes arquitectònics que afectaven el sector de la Plaça de Sant Domènec. La major part d'aquest espai urbà, al bell mig de la ciutat i plantejat com a plaça, era el buit resultant de l'enderrocament de l'església de Sant Pere Màrtir, fet produït la tardor de 1936. Aquestes propostes, algunes molt ambicioses, val a dir, no s'havien concretat mai, i la plaça havia quedat acabada tal com era

coneguda fins l'actual reforma. La seva degradació progressiva, que feia evident la necessitat d'una rehabilitació, va portar a l'Ajuntament de Manresa a plantejar-ne l'arranjament. Aquesta actuació es va produir l'any 1997, amb el resultat de l'actual Plaça de Sant Domènec.

Aquest espai presentava, tanmateix, un indubtable interès històric i arqueològic, puix que el seu subsòl acollia, amb total seguretat (sols podia ser

dubtós els seu nivell de conservació), les restes de l'església de Sant Pere, començada a edificar el 1321, i a més existia la possibilitat de que s'haguessin conservat altres tipus d'evidències arqueològiques, donat que la plaça de Sant Domènec (Sant Domènec és l'advocació a la que estava adscrit el convent de Predicadors, ubicat en l'actual edifici del Teatre Conservatori) es trobava en una zona ja principal del traçat de la Manresa del segle XIV, dins de Muralles, en un punt on també, com s'asseverà en realitzar l'excavació, havia estat el Portal de Predicadors i part de la muralla (que baixava del Puigmercadal).

Inicialment, i seguint el mateix plantejament de l'obra constructiva de la plaça, l'octubre de 1996 es procedí al sondeig de bona part del seu espai, en punts considerats com a estratègics per obtenir uns resultats que permetessin valorar què quedava del temple de Sant Pere i l'espai físic que ocupava, ja que les úniques referències que es tenien de la planta del temple eren a través de les fotografies. Tanmateix, durant la revisió de la documentació existent sobre aquesta església, es localitzà un plànol realitzat l'any 1940 (un cop l'església ja havia estat anorredada) per l'arquitecte J.M. Carreres, que constitueix l'únic testimoni planimètric de l'època, i que ha resultat ser d'una total exactitud. L'any 1996 es realitzà una topografia de les restes de l'església, per l'empresa de topografia Mira SCP, que confirmà l'exactitud del plànol de 1940.

Retalls d'història

L'església

L'evolució històrica de l'església de Sant Pere Màrtir està íntimament lligada al mateix convent de Predicadors, ubicat a l'actual Conservatori, i all mateix clos de muralles del segle XIV. A finals del segle XIII aquesta zona era ocupada per camps i horts, amb algunes cases, i en aquest lloc es decidí l'edificació del convent de Predicadors, pertanyent a l'orde dels Pares Dominics. Després de la sol·licitud pertinent al Consell de la Ciutat de Manresa, i obtinguts els permisos del

Papa i del Rei, cap al 1321 començaren els treballs de construcció del convent. Els primers treballs s'encaminaren a edificar una primera vivenda pels frares així com una primera capella. Tot seguit es començaren a fer les capelles del futur temple, així com el del mateix cor, ubicat al centre de la nau principal. L'església va anar-se edificant durant tot el segle XIV i part del XV, i llavors se la va dotar d'una coberta provisional, per tal de poder iniciar el culte; l'església fou consagrada i inaugurada el 1438.

Aquesta situació provisional s'hauria allargat fins el segle XVII, quan l'empenta del culte al Roser, molt estès arreu, va fer que els feligresos augmentessin i es fes imprescindible reformar l'església. Així es bastí la capella fonda del Roser, l'enderrocament de l'antic cor i el seu trasllat, acabar el presbiteri i l'Altar Major, i cloure definitivament la volta i la teulada. Aquestes obres es dilataren fins el segle XVIII, amb diversos problemes i entrebancs, fins que oficialment el Prior del convent declarava oficialment que les obres eren acabades, podent instal·lar definitivament l'Altar Major en el seu lloc. Un cop acabades les obres es construí una façana nova, avançada cap a migdia per poder acollir el nou emplaçament del cor. A partir de la Desamortització Eclesiàstica de 1835, promoguda pel ministre Mendizábal, el convent passà a tenir múltiples usos, mentre que l'església va patir la destrucció sistemàtica el 1936, a l'hora que un any després s'aixecà un refugi antiaeri adossat al mur es del convent, i es convertí ja llavors l'espai en una plaça pública.

La muralla

Ja abans de plantejar-se la intervenció es tenia coneixement, a través de la documentació escrita¹, que entre 1362 i 1380 es van realitzar importants obres de fortificació de la ciutat de Manresa. La part més destacable d'aquests treballs va consistir en l'ampliació del recinte murat amb la construcció d'un nou pany de muralla que encerclava tota una sèrie de noves construccions aparegudes extramurs de l'antic nucli urbà de Manresa. Una d'aquestes edificacions era el convent

de predicadors de l'ordre de Sant Domènec, construït en l'àrea de l'actual plaça del mateix nom. Se sap a través de les actes del Consell de la ciutat que la nova muralla, construïda a la segona meitat del segle XIV, arrencava del Puig Mercadal i continuava en un primer tram fins a trobar la capçalera de l'església del convent de predicadors que es devia integrar en la muralla com a torre de defensa. Al final d'aquest primer tram, just al costat de Sant Domènec, es va obrir un primer portal que en la documentació contemporània s'anomena *dels Predicadors*.

Tot i que no hi ha documentació posterior que hi faci referència cal suposar que l'evolució de la muralla en aquest sector degué seguir la mateixa línia que es coneix per a la resta de la ciutat, amb la utilització d'algunes de les seves torres com a habitacles i amb la construcció d'altres edificis al seu redós. D'altra banda es té coneixement de la realització de nombroses obres de reforçament de la muralla amb motiu dels successius conflictes bèl·lics (guerres de Successió, Independència i Carlines fonamentalment) que van afectar a la ciutat de Manresa amb posterioritat a la seva construcció. Una de les aparentment més importants, i la darrera, va tenir lloc, ja en el segle XIX, amb motiu de les carlinades, moment en el que Manresa es va convertir en la darrera ciutat controlada pels liberals en mig d'un territori declaratament carlí. Un cop finalitzat de manera definitiva el conflicte, les necessitats del desenvolupament urbà de la ciutat van primar sobre les defensives i a partir del 1877 es va autoritzar el seu enderrocament per tal de permetre el creixement urbanístic modern de Manresa.

L'església de Sant Domènec: una segona oportunitat

Entre els dies 21 i 31 d'octubre de 1996 es féu la primera fase de la intervenció arqueològica a la plaça de Sant Domènec de Manresa, amb l'objectiu principal de valorar l'estat de conservació de les restes de l'edifici, enderrocant el 1936, i poder-ne fer la documentació suficient que completés la infor-

La plaça de Sant Domènec durant l'aixecament dels paviments pre-existents, amb la màquina retro-excavadora utilitzada, pas previ per la realització dels sondejos arqueològics. (Foto: Eduard Sánchez).

mació històrica i fotogràfica que es conserva a l'arxiu de la ciutat. L'aspecte més important de l'esmentada documentació consisteix en l'elaboració de la planta topogràfica del temple.

El pas previ a la realització dels sondejos arqueològics fou l'aixecament total dels paviments de la plaça, i així es posà al descobert la banda de ponent, on van aparèixer els contraforts del temple, conservats en més de quatre metres d'alçada, així com el refugi antiaeri construït a ran de la Guerra Civil, situat entre aquells. El descobriment dels contraforts i del mur perimetral ponentí van permetre ubicar la planta de l'edifici i la seva distribució interna d'espais, tant en el context de la plaça com en el de la ciutat, amb la qual cosa es van poder plantejar quatre sectors que foren del tot excavats.

Excavació de la part sud-est

En aquest sondeig s'excavà part de la nau central i tres àmbits laterals. S'hi documentà la línia de façana principal, un àmbit secundari adossat a l'edifici en el seu angle SE, la capella fonda del Roser, la capella de Sant Josep (col-lateral amb l'anterior), ambdues pavimentades amb rajola hidràulica típica del segle XIX, l'amplada de la

nau central pavimentada amb rajola quadrangular vermella, vasos sepulcralers diversos (n'hi ha a les capelles i a la nau central) i el mur perimetral exterior est, construït amb un típic parament de carreus d'estil gòtic. En aquest punt també observarem la presència de les restes d'antigues botigues i comerços que havien estat adossats al mur de migdia, establiments que es podien veure en les fotografies d'inicis del segle XX.

D'entre les capelles i dependències documentades en aquest punt hem de destacar, potser, la capella fonda del Roser, que es tractava d'un edifici afegit a l'església el segle XVII, i que havia estat cobert amb llanterna i cúpula. A l'entrada d'aquesta capella es conserven els basaments motllurats de l'arc, que delimitava l'accés. Dins de la capella del Roser també es documentà un vas sepulcral, que ja havia estat violat i que no s'excavà.

Excavació del campanar i lateral est del presbiteri

A la banda NE del temple es féu un sondeig per comprovar l'estat del presbiteri i el del campanar. El presbiteri quedava sobre-enlairat respecte la nau (uns 55 cm) i estava pavimentat amb un enrajolat de peces de terrissa simi-

lar al de la nau, amb rajols quadrats. Per mitjà d'un pas obert al mur de llevant del presbiteri s'accedia al campanar de planta octogonal, en el que destacava l'arrancada de l'escala de cargol, per la que es pujava en sentit invers a les escales del rellotge. El presbiteri també conservava el fonament de l'arc triomfal. Al costat exterior est del campanar es detectà un fonament adossat que podria correspondre a la muralla vinculada al portal de Predicadors, documentat en aquest punt de traçat de muralles.

Excavació del lateral oest del presbiteri

Per tal de tenir una informació el més acurada possible del presbiteri sense arribar a excavar-lo totalment, s'obrí un altre sondeig al cantó oposat a l'anterior. Aquí també es localitzà el fonament de l'arc triomfal, però en aquest cas el paviment va ser destruït per la construcció del refugi antiaeri. Una sagristia, modificada per la construcció del refugi al·ludit, havia estat afegida per l'exterior i s'accedia a través d'una porta gòtica de mig punt i motllurada (malmesa per la mateixa raó que el paviment). En aquesta part del presbiteri s'hi obria una segona porta que comunicava presumiblement aquell amb l'exterior de l'edifici. En el plànol de 1940 esmentat en la introducció estava marcada una altra porta, que comunicava la capella del Sant Crist amb la sagristia.

Sondeig al peu del quart contrafort del lateral de ponent

Aquí s'ha realitzat una cala per tal de conèixer les característiques de la fonamentació dels contraforts de l'església, que són l'única part que ha quedat visible després de les obres de reforma. S'observà que el contrafort referit es fonaments sobre la marga natural, dos metres com a mínim per sota del nivell de paviment de l'església, com també deuen estar els altres contraforts.

Vista en planta, aquesta església era un edifici amb nau central i amb capelles laterals, orientada nord-sud (una orientació poc usual, segurament condicionada pel seu emplaçament; el més usual per les esglésies és l'orientació

est-oest). El presbiteri estava situat al nord, amb el campanar, de planta octogonal, adossat al mur de llevant del presbiteri. La nau central estava envoltada per deu capelles, cinc per banda. La banda de ponent estava ocupada per les següents capelles (de l'entrada al fons): la de Sant Ignasi, la de la Mare de Déu de la Misericòrdia, la de Sant Domènec (antigament dedicada a Sant Pere Màrtir), la de Santa Caterina de Siena, i la del Sant Crist (antigament de Berenguer de Rajadell). Per la banda de llevant, en primer lloc trobàvem el baptisteri, la capella forada del Roser (edificada el segle XVII), la de Sant Tomàs, la capella dedicada a la Mare de Déu de la Gràcia, i la de Sant Josep. Pel què fa a l'Altar Major i al presbiteri, l'obra de l'absis es va acabar a inicis del segle XV, iniciant-se la construcció del primer retaule el 1401, en un procés que va durar com a mínim fins el 1454.

Un cop obtinguda i tractada adequadament aquesta informació, i amb els elements bàsics a la vista, es procedí a l'aixecament topogràfic de les restes conservades. Solament va quedar algun punt més en suspens, ja que, en el cas de la capçalera de l'edifici (mur perimetral del presbiteri i contraforts corresponents) la impossibilitat d'accedir-hi, degut a quedar situada sota l'actual carretera de Cardona, va fer que en marcar la topografia s'hagués d'inferir a partir del que es podia veure, per bé que l'error, de ser-hi, ha de ser mínim. A nivell de documentació arqueològica es procedí a la recollida d'alguns elements arquitectònics obrats (brancals, dovelles, pilars, etc.) dipositats preventivament al museu de Manresa, i alguns elements ceràmics procedents de la cúpula de la capella del Roser. Paral·lelament es procedí a una recollida exhaustiva d'informació, escrita i fotogràfica coneguda per tal de confegir l'estudi definitiu de la intervenció.

Igual com succeí amb les restes documentades a l'altra part de la intervenció, que tot seguit descrivim, un cop acabada l'actuació es decidí la conservació de les restes del temple, que simplement han quedat cobertes pels rebliments de terres sobre els que es disposa l'actual plaça de Sant

Vista aèria de la plaça, des de migdia, un cop efectuats els sondejos. (Foto: Eduard Sánchez).

Domènec. Com ja dèiem línies abans, l'única part que ha quedat visible, i perfectament integrada en la plaça, són els contraforts del lateral oest, que actualment delimiten sengles espai enjardinats arran de l'edifici del Teatre Conservatori.

La muralla i el portal de Predicadors

Després de l'obra al centre de la plaça de Sant Domènec, quedava per urbanitzar l'espai de planta aproximadament triangular que queda entre la plaça, la muralla del Carme i el carrer del Born, a tocar de Can Jorba. La intervenció es realitzà a iniciativa de l'Ajuntament de Manresa i en el context del projecte de remodelació de la plaça Sant Domènec, com en el cas de l'església. En aquesta segona intervenció es pretenia localitzar, documentar i estudiar, si es conservaven en el tram afectat per l'obra, la muralla del segle XIV i el portal que hi anava associat. Al mateix temps es pretenia també documentar la conservació d'altres restes corresponents a les antigues edificacions adossades a la muralla.

Les possibilitats que la muralla es conservés en aquest tram venien incrementades pel fet que en l'àrea de la

intervenció no s'havien realitzat construccions amb posterioritat a l'enderrocament de la muralla sinó que ja des del primer moment aquella zona havia esdevingut una plaça. Així doncs, i donat que el projecte de remodelació de la plaça preveia la substitució del paviment es va decidir realitzar un intervenció puntual a la zona. Donats els antecedents de la urbanització de la plaça, es va considerar que els nivells superiors, a fins a trobar la superfície d'arrasament de la muralla i altres estructures associades, es podrien extreure amb mitjans mecànics, deixant talls de testimoni de l'estratigrafia superior, si n'hi havia, per poder ser recuperats amb posterioritat. Un cop documentat el traçat de les estructures es completaria l'excavació mitjançant el mètode estratigràfic habitual.

La intervenció arqueològica es va iniciar un cop finalitzats els treballs d'aixecament dels paviments antics de la plaça. En una primera fase calia localitzar el traçat de la muralla en el seu pas per aquesta zona. Donat que se suposava que el tram a localitzar seguia la mateixa línia que el pany conservat al carrer Muralla del Carme es van realitzar uns primers sondeigs amb màquina excavadora en l'àrea de la plaça que corresponia a la línia de façana de les cases del carrer Muralla

Detall de la base del campanar de l'església de Sant Pere Màrtir, al costat dret de l'absis, amb tres graons de l'escala de cargol. (Foto: Eduard Sánchez).

del Carme. Els sondeigs en aquest sector no van donar cap resultat ja que per sota d'una primera capa d'anivellament amb materials molt moderns apareixien ja les argiles naturals. El fet d'observar l'existència d'un retall en les argiles en la banda nord dels sondeigs ens va permetre comprovar que ens trobàvem en l'àrea del fossat. Aquesta constatació va moure'ns a ampliar els sondeigs cap a l'interior de la plaça on finalment es va poder documentar el traçat de la muralla. Un cop documentada en superfície, i vista l'estratigrafia que apareixia en l'interior dels sondeigs, es va decidir extraure amb màquina (amb una recollida manual dels materials arqueològics) la primera capa de rebliment. Aquest estrat sembla correspondre a un anivellament molt modern, potser contemporani de l'enderrocament de la muralla. Com a resultat d'aquests treballs es va poder delimitar el perímetre ocupat per les estructures. Es tractava de la muralla pròpiament dita, la torre corresponent al lateral oest del portal dels predicadors i altres estructures associades o adossades. A continuació es va realitzar la neteja i excavació de les estructures fins a localitzar el seu nivell de fonamentació.

Cal indicar que la intervenció es va veure afectada per l'existència en tota

l'àrea de nombroses conduccions de serveis que havien afectat a les estructures arqueològiques o que impossibilitaven la intervenció en l'àrea per la que passaven. En aquest sentit cal tenir present que la intervenció es va haver d'aturar a l'alçada del carrer Nou en el traçat del qual es documenten nombroses d'aquestes conduccions, cosa que va impedir l'estudi d'un tram d'uns 5 m de muralla en direcció oest. Per la seva banda, la intervenció quedava limitada en la banda nord pel pas de la conducció general d'aigües de Manresa, cosa que ens va impedir estudiar les estructures situades a l'exterior de la torre. Finalment, diverses conduccions situades a l'alçada del carrer born havien afectat notablement els murs de la torre i en general a les estructures associades al funcionament de l'antic portal dels predicadors.

Elements de la muralla i del portal de Sant Domènec

La intervenció arqueològica realitzada en el marc de la plaça de Sant Domènec de Manresa va permetre estudiar una sèrie d'estructures associades a la defensa de la ciutat. Malauradament en la major part de l'àrea excavada les estructures es conserva-

ven a cotes situades per sota dels nivells d'utilització antics. Per aquest motiu, l'estratigrafia associada al funcionament de les estructures havia desaparegut en la seva totalitat, a excepció de l'àrea del fossat. De tota manera l'excavació va permetre estudiar una sèrie d'estructures que per la seva funcionalitat hem dividit en dos grans grups:

La Muralla i el portal

L'element fonamental documentat durant la intervenció va ser un tram de la muralla del segle XIV així com l'antic portal dels Framenors, situat a tocar del convent de Sant Domènec. Es tracta d'un mur de 1 m d'amplada format per carreus mitjans de pedra lligats amb argamassa de calç i sorra de color vermellós. El seu aparell és molt acurat i presenta una disposició en filades regulars que semblen mantenir-se (tot i que no s'ha arribat a trobar la seva finalització) fins i tot en la seva fonamentació.

Aquest mateix mur genera, a tocar de l'antic convent de Sant Domènec, un espai quadrangular avançat pel que fa al traçat habitual de la muralla, i que s'ha identificat com l'antiga torre que defensava el portal dels framenors situat entre aquesta torre i l'absis de l'església del convent de Sant Domènec. Els murs corresponents a aquesta torre van aparèixer bastant alterats a causa de la col·locació de diversos serveis (aigua, gas i telèfon) que van destruir part dels seus murs. De tota manera s'han conservat suficientment com per poder restituir amb total exactitud el seu traçat. Un detall interessant d'aquest portal és que, donat que les obres de construcció del campanar i les de la muralla deuriem ser contemporànies, el campanar s'hauria utilitzat com a segona torre de flanqueig del portal de Predicadors.

El folre

L'element potser més novedós que ha aportat la intervenció ha estat la documentació de l'existència d'un folre exterior adossat a la muralla i de datació imprecisa. Es tracta d'un mur de 60 cm d'amplada format per blocs de pedra de tamany mitjà lligats amb morter de calç. Els carreus presenten

un acabat poc acurat tot i que es disposen en filades regulars. Només conservem les dues darreres filades i una fonamentació massissa de més d'un metre. Aquest folre ressegueix tot l'exterior de la muralla així com la cara oriental de la torre continuant cap al nord d'aquesta més enllà del límit de l'excavació. La constatació de l'existència d'un petit muret d'ídèntiques característiques en el límit occidental de la torre ens fa pensar que es pogués tractar d'una ampliació cap al nord de la primitiva torre de defensa del portal.

La cronologia i forma d'aquesta fase tardana de la muralla és de difícil precisió. Arqueològicament sols podem situar la construcció del folre en un ampli període històric que va des de la construcció de la muralla medieval, a partir de 1362, fins a mitjans del segle XVIII. Està clar, tanmateix, que no es tracta d'una estructura de poca entitat ni tampoc una de les nombroses reparacions de la muralla documentades al llarg de la seva història. L'edificació d'aquest mur exterior, de bona qualitat constructiva, hauria de respondre a un programa planificat conseqüència de les necessitats generades per alguns dels conflictes armats ocorreguts entre els segles XVI i XVII. Respecte el portal, i segons planimetria de 1847², sembla evident que llavors la muralla continua en funcionament i el traçat del portal podria coincidir amb el que ens marca el folre. Aquest portal, més avançat que el medieval, podria haver constatat d'una torre quadrangular, que posteriorment hauria desaparegut per la voluntat de crear un espai més ampli, com es veia en el plànol al·ludit.

El fossat

Tot i no ser un dels objectius de la intervenció, l'excavació realitzada va permetre també documentar de manera puntual l'existència d'un fossat excavat a les argiles naturals, com a element defensiu complementari a la muralla. L'actuació n'ha documentat un petit tram situat entre la muralla i el carrer que no ens ha permès avaluar les seves dimensions sinó simplement constatar-ne l'existència, i observar que és molt similar al tram de fossat documentat l'any 1991 al carrer Joc de la Pilota, en una intervenció arqueolò-

Detall de la plaça de Sant Domènec durant les obres de reforma de 1997, que afectaren l'espai on es documenta la muralla i el portal de Predicadors, al fons de la imatge. (Foto: David Olivares).

gica dirigida per Marina Miquel. Aquest element de fortificació, anteposat al propi circuit de muralles, i que feia més eficaç el seu paper defensiu, es trobava separat de la muralla per un corredor d'uns 3 metres d'ample. Desconexim el moment de la seva amortització, donat que els nivells documentats en el seu interior no varen proporcionar materials arqueològics. En tot cas és evident que ja no existia el 1847, quan l'arquitecte Antoni Rovira i Trias realitzà el plànol que abans esmentàvem, ja que en aquell consta que l'exterior de la muralla estava convertit en un passeig amb arbres.

Elements adossats

Tot i que l'arrasament patit per tota l'àrea excavada ha destruït bona part de les edificacions menors que pogués haver en el redós de la muralla, la intervenció ha permès documentar altres elements de difícil atribució cronològica o funcional. Els més significatius són una claveguera de desguàs associada a una estructura rectangular de pedra i les restes d'un mur d'uns 90 cm d'amplada que travessaria tota l'àrea del portal fins connectar amb la muralla per darrera de la torre. Caldrà esperar a l'estudi definitiu per tractar de donar una interpretació a aquestes estructures, ja que l'escassa entitat d'a-

questes estructures fa molt difícil la seva correcta interpretació.

Cloenda

La intervenció arqueològica a l'àrea de la plaça de Sant Domènec de Manresa ha acomplert plenament els seus objectius originals en documentar el traçat de la muralla del segle XIV i establir la localització del portal dels Framenors (Predicadors) o de Sant Domènec. D'altra banda la documentació d'una refortificació moderna d'aquesta muralla és probablement l'element nou més important generat per aquesta. d'altra banda, cal remarcar, que les intervencions arqueològiques al traçat de l'antiga muralla de Manresa són d'especial importància puix que, si bé tenim força notícies històriques sobre la muralla, aquesta ens és materialment desconeguda en la major part del seu trajecte; d'aquí el gran interès que presenten les intervencions encaminades a documentar-la.

El traçat de les muralles de la ciutat de Manresa ha estat, des de les primeres aportacions interpretatives de Joaquim Sarret i Arbós, un tema d'estudi sobre el que diversos autors hi ha dit la seva. Sembla clar que sobre les restes d'un assentament d'època ibèrica i

Vista aèria de les estructures defensives documentades en la intervenció de 1997, amb la muralla, i fonament del portal, al cantó esquerre. (Foto: David Olivares).

romana i establert al Puigcardener es desenvolupà la primera agrupació urbana de la medieval Minorisa. A Manresa aquest primer poblament en temps medievals s'hauria organitzat en dues àrees complementàries (de manera molt semblant al que succeí a la ciutat de Vic, l'antiga Ausa), el Puigcardener i el Puigmercadal. El creixement demogràfic va afavorir el contacte espacial de les dues àrees de població, fet que apareixeria documentat el segle XI. Es tractaria, segons Sarret i Arbós (1916), Josep Maria Gasol (1984) i Albert Benet i Clarà (1985), autors que han tractat la qüestió, d'un recinte tancat que englobaria aquests dos turons i estaria dotat de quatre portals, els de la Seu, del Coll del Castell, de Sant Miquel i del Carme.

En el segle XIII s'hauria comprovat com aquest primigeni clos fortificat resultava insuficient per abastar el creixement de la ciutat, que ja havia format ravals fora muralles. La seva ampliació tingué com a objectiu, doncs, integrar tots aquests ravals *extra muros*, integrant-los dins de la ciutat. En aquest moment es bastí el tram de muralla i el fossat documentats en una intervenció arqueològica de 1991 al Joc de la Pilota, i que correspondria a l'ampliació del recinte des del Carme fins a Sobrerroca. La centúria següent,

entre 1362 i 1383, durant la guerra contra Castella, el recinte murallat experimentà, tal com ha posat de manifest Raquel Valdenebro (1994) reformes importants, que fixaran el seu traçat definitiu fins el segle XIX. El 1365 el Consell de la Ciutat ordenà uns Capítols de Defensa de la vila i nomenà una Junta de ciutadans per revisar l'estat de les muralles i portals. Entre 1370 i 1383 es procedí a la construcció d'una nova muralla, que amplià el recinte cap a ponent, on el creixement urbanístic era ja notable. En aquest moment es faria la muralla que tancava l'àrea de l'actual Sant Domènec, en la que la mateixa església (l'absis i contraforts d'aquest) actuaven de fortificació.

No es faria cap més reforma del traçat fins el segle XIX, a no ser algunes obres de reparació de la muralla ja existent, degut als nombrosos conflictes armats viscuts a Catalunya. Les Guerres Carlines del segle XIX foren l'última oportunitat per utilitzar les muralles durant temps de guerra i, tal com va anar succeint en la majoria pobles i ciutats arreu, a partir de 1877 es va autoritzar l'enderrocament de les muralles, que ja eren un obstacle pel creixement urbanístic manresà. Ens han quedat, doncs, els testimonis que encara avui podem observar.

Bibliografia

- AUTORS DIVERSOS 1992. *Memòria dels treballs de documentació arqueològica realitzats a la ciutat de Manresa. Programa d'Arqueologia Urbana*. Manresa. Inèdit.
- BARRAQUER, C. 1906. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona.
- GASOL, J.M. 1984. *Manresa. Panorama d'una ciutat*. Llibreria Sobrerroca. Manresa.
- OLIVERAS, J. 1985. *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*. Caixa d'Estalvis de Manresa. Manresa.
- SÁNCHEZ, E.; VILA, J.M., 2000. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la Plaça de Sant Domènec*. Inèdit. Promogut per l'Ajuntament de Manresa.
- SARRET, J. 1916. *Manresa Castell-Ciutat. Estudi sobre'l probable emplaçament de la primitiva Manresa*. Manresa.
- SARRET, J. 1924. *Història religiosa de Manresa. Iglésies i convents*. Manresa.
- TORRAS, M. 1996. "La construcció de l'església de Sant Domingo del monestir dels predicadors de Manresa", dins *Butlletí dels Amics de l'Art Romànic del Bages*. Manresa. 103, p. 541-546.
- VALDENEBRO, R. 1994. "Les muralles de Manresa en el segle XIV", dins *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*. Centre d'Estudis del Bages. Manresa, p. 9.

Notes

- I. VALDENEBRO, R. 1994, 163-177

**Josep Maria Vila
Eduard Sánchez**

Arqueòlegs